

A kötetben használt szakkifejezések, ill. szimbólumok magyarázata

*	Olyan nyelvi formák (hangok, szótövek, toldalékok stb.) jelölője, amelyek nem fordulnak elő írott forrásokban, azaz a (szabályos hangváltozások ismeretében) kikövetkeztetett (ún. rekonstruált) alakokat jelöli.
ablatívusz	A <i>honnan?</i> kérdésre felelő helyviszonyok egyik altípusa, a valamitől való eltávolodást kifejező eset.
agglutináló	Olyan nyelv, amelyben a nyelvtani viszonyokat elsősorban agglutinálással, azaz egymástól alakilag és funkciójukban is jól elkülöníthető, de egymáshoz kapcsolt (szó szerint: ragasztott), egy szóalakot alkotó morféimakkal fejezik ki.
ajakkerekítéses magánhangzó	A hang képzésekor a két ajak kört formál, mint például a magyar <i>a, o, ö, u, ü</i> esetében.
ajakréses magánhangzó	A hang képzésekor az ajkak nem formálnak kört, mint például a magyar <i>á, e, é, i</i> esetében.
alaktan	A szavak alakját, belső felépítését tanulmányozó tudományág, ill. a tudományág által vizsgált témák összefoglaló megnevezése.
alanyelv	Az egy nyelvcsaládhoz, vagy egy nyelvcsalád egy bizonyos ágához tartozó nyelvek közös őse, amelynek tulajdonságait a rokon nyelvek összehasonlításának segítségével tárják fel.
alapszó	a) A szókészlet legállandóbb, kevésbé cserélődő rétegének (rokonságnevek, testrésznevek, számnevek stb.) tagja. b) Az a szó, amelyhez a származékszó képzője járul, pl. a <i>jutalmaz</i> alapszava a <i>jutalom</i> , a <i>jutalom</i> -é pedig a <i>jut</i> .
allofón	Fonémavariáns, a fonéma adott környezetben létrejövő megvalósulása. Például a magyar <i>n</i> -et alapvetően a fogmederben képezzük, de <i>k</i> vagy <i>g</i> előtti ejtészváltozatait jóval hátrébb, a lágy szájpadrátnál.
alsó nyelvallású magánhangzó	A nyelv függőleges mozgása szerinti osztályozásban a magyar <i>a, á, e</i> számít alsó nyelvallású (másképpen: nyílt) magánhangzónak.
analógia	Olyan nyelvi változás, ami hasonlóságon, ill. valamilyen minta követésén alapul. Közismert példája ennek az angol rendhagyó múlt idejű alakok szabályossá válása az idők során, melynek esetében egyre bővült a legáltalánosabb minta, a <i>-d/-ed</i> végű múlt idő használati köre (így cserélte le pl. a középanyol <i>holp</i> 'segített' alakot a szabályos <i>helped</i>).
areális hatás	Területi érintkezésen alapuló hatás: az azonos területen beszélt nyelvek a kétnyelvű beszélők közvetítésével hatnak egymásra.
artikulációs rendszer	A hangképzés területeinek és szerveinek összessége.
datívusz	A <i>kinek (minek) a részére?</i> kérdésre felelő eset.
denazalizáció	A hang képzésének egy mozzanata megváltozik: a levegő nem az orrüregben, hanem a szájüregben áramlik ki.
elatívusz	A <i>honnan?</i> kérdésre felelő helyviszonyok egyik altípusa, a valami belsejéből történő eltávolodást kifejező eset.
esszívusz	Olyan eset, amely ideiglenes hely- vagy időviszonyt, ill. ideiglenes állapotot fejez ki.
etimon	Az a szóalak, amelyből az egyes leánynyelvi megfelelők levezethetők.
félmagánhangzó	Olyan hang, amelynek egyaránt vannak a magánhangzókra és a mássalhangzókra jellemző tulajdonságai: képzésüket tekintve magánhangzó-jellegűek, de a szótagszerkezetben mássalhangzóként funkcionálnak.
felső nyelvallású magánhangzó	A nyelv függőleges mozgása szerinti osztályozásban a magyar <i>i, u, ü</i> számít felső nyelvallású (másképpen: zárt) magánhangzónak.
folyamatos igeidő	Azt fejezi ki, hogy egy adott esemény lezáratlan, folyamatban van.
fonéma	A nyelv legkisebb egysége, melynek önálló jelentése nincs, viszont jelentés-

	megkülönböztető szerepű. A <i>fej : tej, fej : fáj, fej : fel</i> szópárokat pl. rendre egy-egy fonéma különbözteti meg.
fonematikus írásmód	Olyan írásmód, amelyben működik az az elv, hogy egy fonémát egy (és csak egy) betű jelöl.
fonetikus írásmód	A kiejtést minél pontosabban tükrözni igyekvő írásmód, például a magyar <i>mondja</i> helyett: <i>monygya</i> .
frátria	A nemzetségnél nagyobb társadalmi szervezet. A frátriák tagjai nem házasodhatnak saját csoportjukon belül (exogámia).
FUT	Finnugor transzkripció (átírás), az E. N. Setälä finn nyelvész által az uráli nyelvekre kidolgozott hangjelölési rendszer.
gégezárhang	A zöngé hirtelen megszűnése szó belsejében vagy a végén. A szamojéd nyelvek jellemzője, de ismert a finnugori nyelvekben is.
graféma	Betű, írásjegy.
grammatikalizáció	Az a változás, amelynek során egy konkrétabb jelentéstartalmat jelölő nyelvi egység (szó vagy szó szerkezet) absztraktabb, nyelvtani viszonyt kifejező jelentésűvé válik, vagy pedig egy már nyelvtani viszonyt kifejező szó vagy szó szerkezet újabb nyelvtani viszony kifejezőjévé válik.
hangváltozás	Az a változási folyamat, amely a szavak kiejtését érinti. A nyelvtörténeti kutatások egyik legjelentősebb felismerése az volt, hogy a hangváltozások szabályosak: egy adott időszakon és nyelvváltozaton belül egy adott hang előfordulásai azonos környezetben azonos módon változnak.
indoeurópai	Az indoeurópai alapnyelvre visszavezethető nyelvek csoportja. Nyolc olyan alcsoportja van, ahol az adott ághoz tartozó nyelveknek ma is vannak beszélői: az albán, az örmény, a balti-szláv, a kelta, a germán, a görög, az indoiráni és az itálikus ág. Ennek a nyelvcsaládnak van a legtöbb beszélője a világon: az Ethnologue.com szerint 3,3 milliárd embernek anyanyelve valamelyik indoeurópai nyelv.
inesszívusz	A lokatívuszi (azaz <i>hol?</i> kérdésre felelő) helyviszonyok egyik altípusa, a valami belsejében tartózkodást kifejező eset.
jésített mássalhangzó	Képzésekor a nyelv háta a kemény szájpadráshoz közeledik, ami <i>j-s</i> színezetűvé, azaz lágyabb ejtésűvé teszi.
kettőshangzó	Egy szótagon belül két magánhangzót ejt a beszélő.
kódváltás	Azt a jelenséget nevezi meg, amikor egy két- vagy többnyelvű beszélő egyetlen beszédesemény során (azaz pl. egyetlen mondaton belül) több nyelvet használ. Tágabb értelemben arra is szokták használni, amikor egy beszélő egyetlen nyelv változatai között vált (pl. egy nyelvjárási változat és a köznyelv között).
középső nyelvállású magánhangzó	A nyelv függőleges mozgása szerinti beosztásban a magyar <i>é, o, ö</i> számít középső nyelvállásúnak (félzártnak).
kognátum	Rokonszó, etimológiai megfelelő, például a finn <i>kala</i> főnév magyar kognátuma a <i>hal</i> .
kontaktus	(Nyelvi) érintkezés.
környezetfüggő hangváltozás	A szabályos hangváltozás lehet környezetfüggetlen és környezetfüggő. Az előbbi esetben az adott hang minden előfordulása azonos módon változik, míg az utóbbi esetben a hang hangsoron belüli pozíciója, ill. a környezetében előforduló hangok befolyásolják a változás kimenetét. Fontos azonban, hogy ez a befolyásolás is szabályba foglalható.
középmagyar	A magyar nyelv történetének az a korszaka, amely a mohácsi vésztől, ill. a könyvnyomtatás megjelenésétől (1526/1541) a felvilágosodás kezdetéig tart.
közlésige	Olyan igék, amelyek jellemzően a beszélésnek valamilyen módját fejezik ki (<i>mond, szól, kiált, suttog, kérdez</i> stb.), és ezért igen gyakran vezetnek be mástól származó idézetet is (pl. <i>azt kérdezte, hogy ...</i>).

latívuszrag	A <i>hová?</i> kérdésre felelő eset jelölője.
leánynyelv	Olyan nyelv, amely egy másik nyelv leszármazottja. A mai angol például az óangol leánynyelve, az óangol pedig az ősgermán alapnyelvé.
lexéma	Az egy tőhöz tartozó szóalakok közös megnevezése (pl. egy lexémához tartozik az <i>olvas, olvasni, olvastam, olvasna</i>).
lexikális jelentés	Fogalmakhoz, nem pedig nyelvtani-logikai funkciókhoz kötődő jelentés.
lokatívuszrag	A <i>hol?</i> kérdésre felelő eset jelölője.
magánhangzó	Képzése során a hang akadály nélkül áramlik ki a hangképző csatornán.
magas magánhangzó	A nyelv vízszintes mozgása szerint előlképzett (palatális) hang, mint például a magyar <i>e, é, i, ö, ü</i> .
mássalhangzó	Képzése során a hang általában valamilyen akadályon keresztül áramlik ki a hangképző csatornán.
mély magánhangzó	A nyelv vízszintes mozgása szerint hátulképzett (veláris) hang, mint például a magyar <i>a, á, o, u</i> .
morféma	A nyelv legkisebb olyan egysége, amelynek önálló jelentése van. A jelentés lehet lexikális, azaz konkrét(abb) – ilyen jelentése tipikusan főneveknek, mellékneveknek, igéknek, határozószavaknak stb. van (pl. <i>alma, piros, érik, holnap</i>), vagy funkcionális, ami pedig a grammatikai viszonyokat kifejező elemekre jellemző (<i>a/az, alatt, fog</i> [mint jövő időt kifejező segédige], <i>-ban/-ben</i>).
morfológia	L. alaktan.
nagycsalád	Patriarchális családforma és gazdasági egység, melynek feje az apa, a nagypapa vagy a legidősebb fivér. A magyar népnyelvben <i>had</i> -nak is mondták.
nazális hang	A hang képzése során a levegő az orron keresztül áramlik ki (pl. <i>m, n, ny</i>).
nyelvcsalád	Olyan nyelvek csoportja, amelyek közös ősből származtathatók. A közös őst alapnyelvnek hívjuk.
nyílt magánhangzó	L. alsó nyelvállású magánhangzó.
ómagyar	A magyar nyelv történetének az a korszaka, amely a honfoglalástól (896) a mohácsi vészig, ill. a magyar nyelvű könyvnyomtatás megjelenéséig tart (1526 / 1541). Ez az az időszak, amelyből már vannak írásos emlékek: a nagyobb, összefüggő szövegmélekek döntő többsége kolostorokban készült, latinból fordított, vallásos témájú kézirat.
ősmagyar	A magyar nyelv történetének az a korszaka, amely az ugor alapnyelv felbomlásától (kb. i.e. 1000) a honfoglalásig tart (i.sz. 896): az előbbi egy becsült, az utóbbi egy szimbolikus korszakhatár.
partitívusz	Ún. részelő eset: elsődleges jelentése azt fejezi ki, hogy valami valami másnak a része (kb. <i>vett hármat az almából</i> – de a magyarban nincs ilyen önálló eset, a <i>-ból / -ből</i> itt tényleg csak hozzátétőlegesen fejezi ki ezt a jelentést). További funkciói erre az alapjelentésre épülnek rá: olyan típusú jelentéseket fejez ki, amelyek a részleges érintettséggel kapcsolatosak (pl. <i>evett az almából</i> – azaz nem ette meg az egészet, nem a teljes alma érintett).
primér	a) Egy elemből (= egy morfémaiból) álló szó. b) Alapnyelvi eredetű, általában egy hangból álló toldalék.
R.	'A régiségben' (rövidítés).
redukált hang	A teljes magánhangzókat a nyelv vízszintes és függőleges mozgása, valamint az ajkak állása és hosszúság/rövidség szerint különböztetjük meg egymástól. A redukált magánhangzókat jellemzően hangsúlytalan szótagokban ejtik, a nyelv ilyenkor kevesebbet mozog, inkább a szájüreg közepe felé képződik a hang, az ajkerekítés és a nyelv függőleges mozgása kevesebb szerepet játszik, és az ejtés tartama szuperrövid.
rekonstrukció	Az a módszer, ill. folyamat, melynek során a leánynyelvek szisztematikus összehasonlítása segítségével feltárják a közös ősnyelv jellemzőit.

rekonstruktum	A rekonstrukció eredményeként feltárt nyelvi forma.
részhang	A mássalhangzó képzése során a beszédszervek szűkületet képeznek, ezen a résen keresztül áramlik ki a levegő (ilyen pl. az <i>f</i> és <i>v</i> , az <i>sz</i> és <i>z</i> , az <i>s</i> és <i>zs</i>).
segédige	Olyan ige, amely jellemzően valamilyen időjelentést vagy módbeli jelentést fejez ki, és egy másik, lexikális jelentésű igével együtt jelenik meg a mondatban. Ilyen például a magyarban a <i>fog</i> mint a jövő idő jelölője (<i>olvasni fog</i>).
soc.	Szociatívusz: speciális társhatározói eset (jelölője: <i>-stul / -stül</i> , pl. <i>családostul</i>).
spiráns	L. részhang.
svá	L. redukált hang.
szanszkrit	Az indoeurópai nyelvek indoíráni, s azon belül ind ágához tartozó nyelv. Az óind nyelvemlékeket ezen a nyelven írták, ma is a hindu vallás liturgikus nyelve.
szinkrón	Olyan megközelítésmód, amely egy adott időszakban vizsgálja a nyelvet; az adott időszakasz lehet a mai nyelvállapot is, de valamely régebbi korszak állapota is.
szóhasadás	Az a változás, melynek eredményeként egy szó (legyen az ragozott vagy ragozatlan forma) alakváltozataihoz más-más jelentés rögzül, s végül különböző szavakká válnak. Pl. a <i>daru</i> eredeti többes számú alakja <i>darvak</i> , de analógiás változás következtében kialakult a <i>daruk</i> alak is. A két forma között funkciómegoszlás történt, a <i>darvak</i> a madarak csoportjára vonatkozik, a <i>daruk</i> pedig több emelőgépre.
szublatívusz	A latívuszi (<i>hová?</i> kérdésre felelő) esetek egyik altípusa: külső helyviszonyt fejez ki, amelyben ugyanakkor benne van az érintkezés jelentésmozzanata is, pl. <i>az asztalra tesz</i> (szemben a szintén külső helyviszonyt jelölő allatívusszal, pl. <i>az asztalhoz lép</i>).
tárgyeset	Az az eset, amelynek elsődleges funkciója a mondat tárgyának jelölése. A magyarban a tárgyrag a <i>-t</i> .
toldalék	Más néven kötött morféma: a <i>kötött</i> jelző arra utal, hogy nem önálló, azaz csak egy szóalakhoz (amely lehet szótő, de lehet már egyéb toldalékot is viselő alak) kapcsolva használják. A képzők, jelek és ragok egyaránt toldalékok.
transzlatívuszrag	Fő funkciója a <i>mivé? milyenné?</i> kérdésre felelő eset jelölése.
vallási szinkretizmus	Különböző vallásrendszerek összeolvasztása.
vokalizálódás	Olyan hangváltozás, melynek eredményeként egy mássalhangzó magánhangzóvá válik.
zárhang	A mássalhangzó képzése során a beszédszervek zárt képeznek, s amikor ez felpattan, akkor keletkezik a hang (ilyen pl. a <i>p</i> , a <i>t</i> , a <i>k</i>).
zárt magánhangzó	L. felső nyelvállású magánhangzó.
zengés	Más néven szonoritás. A hangzóssági skála alapja, amely aszerint rendezi sorrendbe a hangokat, hogy mennyire hallhatóak, ha azonos hangerővel ejtjük őket. A hangzósság attól függ, hogy milyen akadályokon keresztül áramlik ki a hang a képzése során, ill. mennyire tág a hangképző csatorna. A magyar hangok közül a legkevésbé hangzósak a <i>p</i> , a <i>t</i> és a <i>k</i> , a leginkább hangzósak pedig az <i>e</i> , az <i>á</i> és az <i>a</i> .
zöngés hang	Az adott mássalhangzó képzésekor a kiáramló levegő megrezegteti a hangszalagokat. A magyarban zöngés mássalhangzók például a <i>b</i> , <i>d</i> , <i>g</i> , <i>z</i> , <i>zs</i> . (A magánhangzók mind zöngés hangok.)
zöngésedés	A mássalhangzó képzésének egy mozzanata megváltozik: a levegő kiáramlása során zöngé képződik.
zöngétlen hang	A hangszalagok nem rezegnek a mássalhangzó képzésekor. A magyarban zöngétlen mássalhangzók például a <i>p</i> , <i>t</i> , <i>k</i> , <i>sz</i> , <i>s</i> .